

Є. П. Сустнов

канд. юрид. наук, асистент кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДНИХ ЕКОСИСТЕМ ЯК МЕТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Екосистема, або екологічна система – це єдиний природний комплекс, що складається зі спільноти живих організмів (біоценоз), середовища їх існування (біотоп) та системи зв'язків, що здійснюють обмін речовиною та енергією між ними. Отже, екосистема – це сукупність живих організмів, які пристосувалися до спільного проживання в певному середовищі, утворюючи з ним єдине ціле.

Виділяють різні типи екосистем: наземні (тундри, ліси, степи, савани, пустелі), прісноводні (озера, річки, струмки, джерела, болота), морські (відкритий океан, прибережні води, прибережні бухти, протоки, гирла річок, лимани, солоні марші, глибоководні рифтові зони), а також штучні, створені людиною своїми зусиллями для задоволення власних потреб (сади, парки, поля, городи, поселення різного типу, штучні водойми).

Розмір екологічної системи може бути різним: це може бути тропічний ліс Амазонської низовини площею близько 7 млн кв. км або окремі ставки. Екосистеми відокремлені географічними бар'єрами – пустелями, горами, океанами, – або ізольовані іншим чином – так, як озера або річки. Ці межі не є абсолютно непроникними, а тому екосистеми накладаються одна на одну, що дає змогу розглядати Землю як одну складну екологічну систему.

У наш час терміном «екосистема» оперують як природничі науки, так і суспільні, зокрема міжнародне екологічне право. Він застосовується низкою міжнародних конвенцій з питань охорони навколишнього середовища: Про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (1973 р.), Про збереження мігруючих видів диких тварин (1979 р.), Про збереження морських живих ресурсів Антарктики (1980 р.), Про захист Чорного моря від забруднення (1992 р.), Про зміну клімату (1992 р.), Про охорону біологічного різноманіття (1992 р.), Про охорону ріки Дунай (1994 р.), Про стійкі органічні забруднювачі (2001 р.), Про охорону та сталий розвиток Карпат (2003 р.). У Конвенції про охорону біорізноманіття 1992 р. закріплено визначення екологічної системи, яка розуміється як динамічний комплекс угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, їх неживого навколишнього середовища, взаємодіючих як єдине функціональне ціле.

Щодо вітчизняного законодавства, то визначення екосистеми міститься в Законі України «Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів» від 22 березня 2001 р., де вказано, що екосистема – це природний комплекс, створений живими організмами, з умовами їх існування, пов'язаними

між собою обміном речовин та енергії, які утворюють систему взаємозумовлених біотичних і абіотичних явищ і процесів. А морська екосистема – це сукупність живих морських організмів і середовища моря, що взаємодіють між собою.

Поняття «екосистема» вживається також у багатьох інших нормативно-правових актах, серед яких: Водний і Лісовий кодекси України; закони України «Про меліорацію земель», «Про охорону земель», «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Про аквакультуру», «Про екологічну мережу України», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки»; постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми «Ліси України» на 2010–2015 роки», «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» та ін.

Значення екосистем у природі складно переоцінити, адже вони, по суті, є гарантом стабільності довкілля, найважливішою структурною одиницею навколишнього світу, фундаментом життя. Однак хижацька господарська діяльність людини призвела до істотного руйнування природних екологічних систем. Площа зруйнованих людиною екосистем суші наприкінці ХХ ст. зросла до 63 % проти 23 % на його початку. Різке послаблення стабілізуючої та середовиществорюючої функції екологічних систем на значних морських і суходутних територіях загрожувє біосфері найкатастрофічнішими наслідками. Руйнування природних екосистем і техногенне перетворення ландшафту підриває основи існування багатьох видів і їх угруповань, частина яких вже зникла, а інша перебуває на межі вимирання.

З урахуванням функцій екологічних систем у природі та їхнього значення для підтримання її сприятливого стану особливої актуальності зараз набуває проблема збереження та відновлення екосистем для забезпечення сталого розвитку. Саме з цих міркувань у міжнародному екологічному праві виникла та поширилась у 90-х рр. ХХ ст. концепція екосистемного підходу.

Уперше екосистемний підхід було запроваджено на міжнародному рівні в рамках Конвенції про охорону біологічного різноманіття 1992 р. Хоча в самому тексті документа цей підхід прямо не передбачається, проте існує низка рішень Конференцій Сторін Конвенції з цього питання. Так, у 2000 р. VI Конференція (м. Найробі) визначила екосистемний підхід як «стратегію інтегрованого управління суходільним і водним середовищами та живими ресурсами, яка забезпечує збереження та сталє використання у справедливий спосіб».

На сьогодні екосистемний підхід розглядається як засіб подолання фрагментації екологічного права, бо крім охорони окремих видів фауни та флори він поєднує управління у сфері охорони середовищ їх існування,

обмеження шкідливої для навколишнього середовища діяльності, охорону екосистем і зв'язків усередині них та між ними.

Стає очевидним, що запобігання екологічній кризі можливе тільки на основі формування нового типу взаємовідносин людини та природи, що виключають можливість руйнування та деградації довкілля. З огляду на це, стратегічною метою екологічної політики будь-якої держави має визнаватися збереження та відновлення природних екосистем, підтримання їх цілісності та життєзабезпечувальних функцій для сталого розвитку суспільства, підвищення якості життя, поліпшення здоров'я населення та демографічної ситуації, забезпечення екологічної безпеки.

Важливість збереження та відновлення природних екологічних систем на території нашої держави виражена в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики в Україні на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. У ньому вказується, що першопричинами екологічних проблем України є, зокрема, незабезпечення багатогоцільового, безперервного та невиснажливого використання лісових екологічних систем, катастрофічне зменшення площі степових екосистем, значне поширення неаборигенних видів у природних екосистемах, повільний розвиток управління збереженням біорізноманіття прісноводних і морських екологічних систем. Визначається, що збереження природних екосистем є метою національної екологічної політики України, для досягнення якої в найближчий час передбачається:

- 1) відновлення екосистеми Чорного й Азовського морів;
- 2) створення системи запобіжних заходів щодо видів-вселенців і забезпечення контролю за їх внесенням до екологічних систем;
- 3) проведення інформаційно-просвітницької кампанії щодо цінності екосистемних послуг;
- 4) здійснення екосистемного планування;
- 5) впровадження екосистемного підходу в управлінську діяльність.

Таким чином, перші законодавчі кроки на шляху до збереження та відновлення природних екосистем на території нашої держави вже зроблено. Разом із тим, очевидно, що ефективність екосистемного підходу залежить від сформованого в законодавстві правового механізму його реалізації та здійснення на практиці. Враховуючи це, вважаємо, що одним із головних напрямів сучасної політики України у сфері охорони довкілля має бути широке та послідовне впровадження екосистемного підходу у вітчизняне екологічне законодавство.